

تصویرگری در ادبیات دینی کودکان و نوجوانان

بخش دوم (قسمت اول)

○ جمال الدین اکرمی

برای بررسی وضعیت تصویرگری کتاب‌های دینی از آغاز سده چهاردهم تا کنون این مقطع تاریخی را به دو بخش کوچک‌تر تقسیم کرده‌ایم و ذیل این دو بخش، یعنی از سال ۱۳۰۰ شمسی تا ۱۳۵۷ و از ۱۳۵۷ تا امروز، تحلیل خود را سامان داده‌ایم.

۱- سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۷

سده چهاردهم، آغاز دوران آموزش و پرورش نوین و شکل‌گیری مدرسه‌های جدیدی است که به تدریج نظام مکتب‌خانه‌ای را کنار گذاشت. سامانه آموزش مکتب‌خانه‌ای، با سختگیری‌ها و روش‌های غیر کودکانه‌ای همراه بود که امکان درک کودک و نیازمندی‌های او را فراهم نمی‌ساخت. مکتب‌خانه‌ها پیش از آن که به نیازهای کودک در نوع پرداختن به موضوع آموزشی توجه کنند؟ طرح مفاهیم دشوار و بزرگسالانه را مورد توجه قرار داده بودند. آموزش شرعیات، اخلاقیات و مبانی زبان عربی، قرآن کریم و احادیث و روایت‌ها، همان گونه برای کودکان باز گو می‌شد که برای بزرگسالان مطالب آموزشی در قالب کتاب‌هایی صورت می‌گرفت که برای کودکان ساده و طبقه بندی نشده و صفحات کتاب را تصویرهای کودک پسند و دلنشینی پر نکرده بود. روش آموزش نیز همان روش‌های سنتی و آمیخته با ترس و تنبیه بود و کودکان را همواره با ترس از چوب و فلک و چهره ترشروی مکتب‌خانه‌دار، رو به رو می‌ساخت.

سامانه آموزش و پرورش نوین نیز تا مدت‌ها پرداختن به متن‌های دینی را هم چون درس‌های اجتماعی، تاریخ، مدنی، علوم و بهداشت، در کتاب واحد درسی دنبال می‌کرد. در نخستین دگرگونی‌ها، ابتدا درس جغرافیا و سپس تاریخ از کتاب‌های درسی جدا شد و در دهه ۳۰ و ۴۰، به تدریج کتاب‌های دینی، تعلیمات مدنی، اجتماعی و علم‌الاشیاء، از کتاب واحد درسی جدا شدند. نخستین کتاب‌های درسی دینی، اغلب بدون تصویر و بدون رنگ بود و این فرایند تا سال‌های نزدیک به دهه ۶۰ دنبال شد.

در زمینه ادبیات کودک نیز تا اندازه‌ای با همین رویکرد، رو به رو هستیم. در این مدت هر چند نشانه‌هایی از احیای نگارگری در حوزه نقاشی به چشم می‌خورد و هنرمندانی چون حسین بهزاد و محمود فرشچیان در زمینه نگارگری، محمد مدبر و حسین قوللر آقاسی در زمینه نقاشی قهوه‌خانه‌ای، فرامرز پیلارام، حسین زنده رودی، و پریز کلانتری در زمینه نقاشی در مکتب سقاخانه کم و بیش به خلق آثاری با درونمایه‌های دینی پرداختند، در زمینه تصویرگری و چاپ ادبیات دینی برای کودکان، چنین تلاش‌هایی دیده نمی‌شود.

انتشارات نور جهان، نخستین ناشری است که به عنوان میسیونر مسیحی، در زمینه فرهنگ و ادبیات، به چاپ کتاب‌های دینی، هم چون سرودی که شبانان شنیدند، سرگذشت اشخاص نیکوکار، برزگر و مزرعه او برای کودکان و نوجوانان روی آورد. دیگر کتاب‌های انتشارات نور جهان، هم چون توم ادیسون مخترع خردسال، ابی لینکلن پسر مرزبان،

تصویرگر: منوچهر درفشه

جرح کارور پسر دانشمند، جین آدامز دخترک لنگه از مجموعه تلاش‌های انتشارات نور جهان در زمینه ادبیات غیر تخیلی است و تصویرهای خارجی آن از ویژگی تصویرهای سایه‌ای^۱ و بدون پرداخت به جزئیات تصویری برخوردار است؛ تصویرهای که در عین سادگی، از زیبایی و گویایی خاصی بهره‌مند است.

تلاش‌های محمد تجویدی، در تصویرگری کتاب‌هایی چون قصه‌هایی از درویش در دهه ۳۰، بار دیگر نگارگری را به شیوه‌ای کودکانه، در کتاب‌های کودکان و نوجوانان راه داد و آغاز گر راهی شد که بعدها نورالدین زرین کلک، علی اکبر صادقی و صادق صندوقی آن را دنبال کردند.

در نیمه دوم دهه ۴۰، آغاز به کار انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان (در سال ۱۳۴۵) و کوشش انتشارات امیر کبیر در چاپ کتاب‌های چهار رنگ، زمینه‌هایی تازه برای چاپ کتاب‌هایی با درونمایه‌های دینی پدید آورد و این گونه کتاب‌ها برای نخستین بار از تصاویری رنگی، کودکانه و زیبا برخوردار شدند.

چاپ کتاب قصه‌های قرآن، به عنوان جلد پنجم قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب (در سال ۱۳۴۵ توسط انتشارات امیر کبیر)، نخستین تلاش جدی در زمینه چاپ کتاب‌های مصور دینی برای کودکان به شمار می‌رود. بازنویسی قصه‌های قرآن که توسط مهدی آذر یزدی، در این کتاب صورت گرفته، از متنی ساده و روایی برخوردار است و تصویرهای این کتاب از هنرمندانه‌ترین و ماندگارترین تصویرهای ادبیات کودک به شمار می‌رود. این تصویرها توسط مرتضی ممیز نقاشی شده و آکنده از عناصر خیال و ایجازی است که در شیوه‌ای حالت گرا، با استفاده از لایه‌های رنگی سیاه پدید آمده است. مرتضی ممیز با ایجاد تراشه‌های نازک خطی بر سطوح آغشته به مرکب سیاه، تصویرهای با قهرمانان حماسی و اسطوره‌ای آفریده که از سادگی و توانایی چشمگیری برخوردارند و از نظر زیبایی شناسی جایگاه ویژه‌ای دارند.

زاویه دید قدرتمند و گرافیکی ممیز، کهن گرایی و آرکائیسیم پنهان در تصاویر قصه‌هایی چون آدم و حوا، حضرت موسی و ابراهیم بت شکن به خوبی دریافته می‌شود؛ تجربه‌های هنرمندانه‌ای که در کم‌تر کتابی پس از آن به چشم می‌خورد. این کتاب، نه تنها سر آغاز مصور سازی ادبیات دینی برای کودکان به شمار می‌رود، بلکه آغازگر حضور گرافیک به گونه‌ای ساده، بیانگرانه و کودک پسند است و هنوز هم مورد توجه تصویرگران امروز قرار دارد.

داستان کتاب کودکی که بت‌ها را می‌شکست نوشته ابوالحسن آقا ربیع (انتشارات امیر کبیر ۱۳۴۹)، از روایت بت‌شکنی ابراهیم گرفته شده و تصویرهای آن را نیز ضیاء الدین جاوید فراهم ساخته است. تصویرگری این کتاب، به دلیل برخورداری از ساختار شکنی در حوزه خط و سطح، رنگ‌آمیزی ساده و ایجاد تفکر و احساس عمیق در همدلی با کودکی ابراهیم، از حس ژرف و زیبایی‌شناسی خاصی برخوردار است. تصویرگری این کتاب را باید از نخستین آثار انتزاعی و ساختارشکن در تصویرگری‌های غیرواقع‌گرایانه ادبیات کودکان به شمار آورد؛ فرآیندی که بعدها فرشید مثقالی آن را در تصویرگری کتاب‌های قهرمانان، پسرک چشم آبی و مارمولک کوچک اتاق من (در دهه ۵۰)، به اوج خود رساند. استفاده

از خطوط چند لایه برای تداعی سطح و شکستگی خطوط محیطی در تصویرهای این کتاب، فرایندی نو و خلاقانه است و بعدها توسط محمد پولادی، در تصویرگری کتاب افسانه‌ها^۱ که آن هم کتابی دینی است و به اسطوره‌های مذهبی پیش از اسلام می‌پردازد. گسترش می‌یابد.

انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوان که در سال ۱۳۴۵ تأسیس شد، با چاپ برخی از افسانه‌های دینی، اسطوره‌ای و پهلوانی هم چون جمشید شاه (۱۳۴۶)^۲، بستور (۱۳۴۷)^۳ و پهلوان پهلوانان^۴ (۱۳۴۹) به ادبیات دینی پرداخت.

داستان جمشید شاه، نوشته مهرداد بهار، برگرفته از متن اوستایی وندیداد است. جمشید در اوستا نخستین کسی است که نگاهبانی جهانی را که هرمزد، خدای ایرانیان قدیم ساخته بود، به عهده می‌گیرد و در پرورش آدمیان و جانوران و گیاهان می‌کوشد. در روزگار جمشید، بیماری و مرگ و پیری وجود ندارد. جمشید شاه از نخستین کتاب‌هایی است که فرشید مثقالی تصویرگری کرده. در این کتاب با طراحی‌های باز و آزاد روبه‌رو می‌شویم که چندان به رنگ متکی نیست و رنگ‌های تخت به کار برده شده، بیشتر به نمادهای زیبایی‌شناسانه می‌انجامد تا حضور خیال و فانتزی.

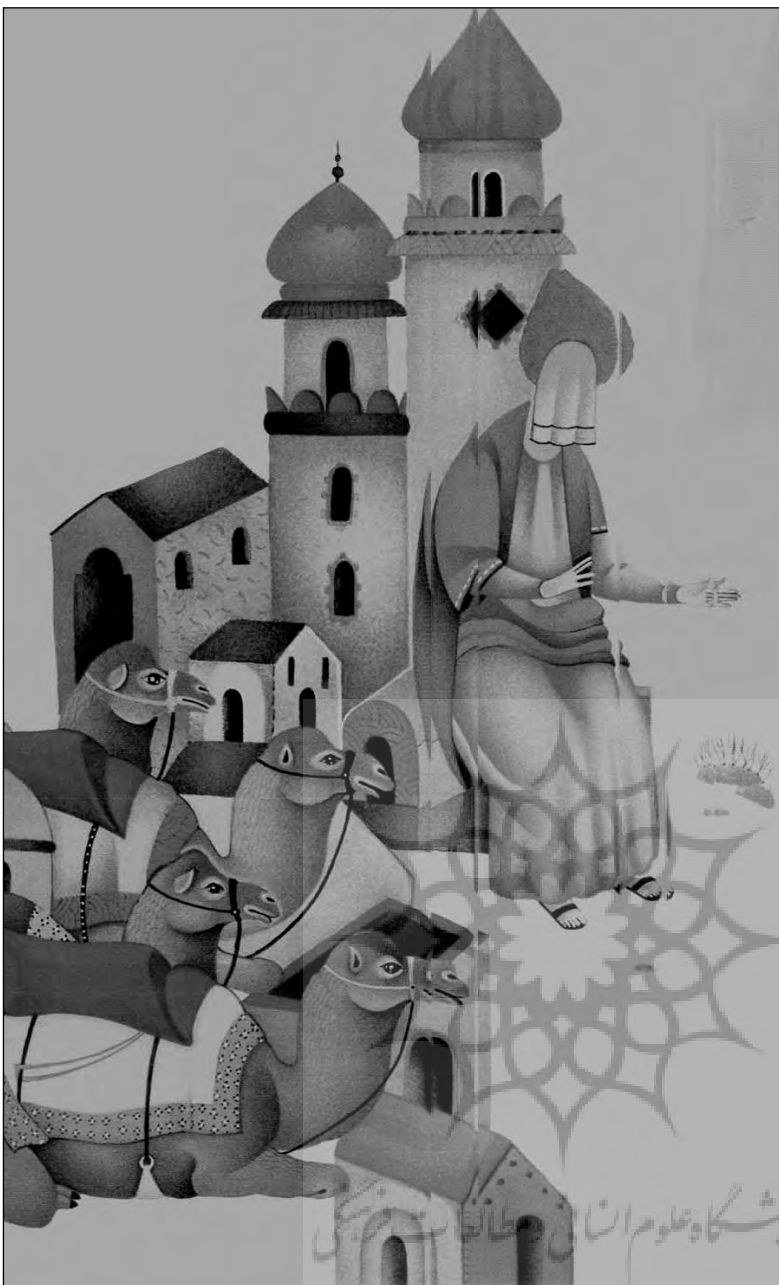
داستان بستور نیز از متن پهلوی یادگار زریبان گرفته شده و مهرداد بهار آن را باز آفرینی کرده است. بستور کودکی است که به کین خواهی پدرش زریب، به جنگ تورانیان می‌رود و آنان را به سختی شکست می‌دهد. نیکزاد نجومی دوبار این کتاب را برای کانون پرورش تصویرگری کرده و در هر نوبت، تسلط تکنیکی خود را در به کارگیری انتزاعی ساده در فرم و رنگ آمیزی نشان داده است. او در تصویرگری این کتاب، از ویژگی چاپ دستی، مداد رنگی و گواش استفاده کرده است.

کتاب پهلوان پهلوانان نیز برگرفته از داستان کهن پوریای ولی، پهلوان نیمه افسانه‌ای است که نادر ابراهیمی آن را بازنویسی کرده و علی اکبر صادقی تصویرهایش را فراهم آورده است. هر چند داستان این کتاب، داستانی کاملاً دینی نیست، فرایند نیایش‌های

پوریای ولی، از درونمایه دینی برخوردار است. این کتاب، نخستین کتابی است که علی اکبر صادقی تصویرگری کرده و پیش‌زمین‌های برای آثار بعدی او در زمینه تصویرگری کتاب‌های دینی به شمار می‌رود. استفاده از روش نگارگری، در فراهم سازی تصویرهای این کتاب، از فرایندی زیبا، کودکانه و خوش نقش و نگار برخوردار است. روشی که بعدها توسط تصویرگران نگارگر امروز، هم چون صادق صندوقی، فیروزه گل محمدی، پرویز اقبالی، پرویز حاصلی، حسین صلواتیان، سیلوش ذولفقاریان و دیگران دنبال شده است.

کتاب‌های امیر حمزه صاحبقران و مهتر نسیم عیار. چاپ کانون پرورش در سال ۱۳۴۷ و افسانه سیمرغ چاپ سازمان کتاب‌های جیبی در سال ۱۳۴۸. هر چند از درونمایه‌های دینی اندکی برخوردار است، تصویرگری این کتاب‌ها توسط نورالدین زرین کلک، دنباله تلاش‌های محمد تجویدی برای استفاده از نگارگری در تصویرگری کتاب کودکان به شمار می‌رود. در تصاویر خطی و زیبایی این دو کتاب. گرچه هم چون آثار علی اکبر صادقی، از پرداختن به جزئیات تزئینی خبری نیست، سادگی و کودکانگی تصویرها، ویژگی‌های نگارگری را با سادگی تمام به دنیای کودکان راه داده است.

در نیمه اول دهه ۵۰ و پیش از رویداد انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، تصویرگری کتاب‌هایی با درونمایه‌های دینی، در کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان با توجهی خاص رو به رو شد که هنوز هم از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. تصویرگری کتاب هفالیستوس، توسط بهمن دادخواه در سال ۱۳۵۲ نخستین نمونه این مجموعه به شمار می‌رود. هفا ایستوس فرزند زئوس و هراست و نزدیونانیان باستان، خدای صنعت و آتش شمرده می‌شود. او مورد خشم زئوس قرار می‌گیرد و به فضا پرتاب می‌شود. تصویرهای این کتاب. با استفاده از ویژگی نقاشی کلاسیک اروپایی و واقع‌گرایی حماسی

تصویرگر: حسن عامه کن

فراهم شده و از ویژگی‌های درخشان و توانمندی در طراحی فیگوراتیو، ترکیب بندی، رنگ آمیزی و ایجاد بافت برخوردار است. کمتر تصویرگری توانسته در این حیطه‌ها به چنین توفیقی دست یابد و رگه‌های آن را تنها در تصویرگری متن‌های تاریخی - دینی بهرام خائف می‌توان یافت.

آرش کمانگیر، با تصویرهای فرشید مثقالی، از دیگر آثار کانون پرورش است که در سال ۱۳۵۰ چاپ شده و به حوزه افسانه‌های دینی - پهلوانی تعلق دارد. افسانه دینی آرش کمانگیر، از متن اوستایی تشریفات گرفته شده و در کتاب آثارالباقیه بیرونی نیز نقل شده، ولی در شاهنامه فردوسی از آن اثری در میان نیست. تصویرگری این کتاب نیز توسط فرشید مثقالی انجام شده و جایزه سیب طلایی براتیسلاوا را در سال ۱۳۵۲ دریافت کرده است.

طراحی قدرتمند، ترکیب بندی استادانه و انتزاع کم رنگ تصویرهای این کتاب، هر چند مانند تصویرهای کتاب هفالیستوس، به نمایش اسطوره‌های یونانی نزدیک‌تر است به لحاظ تصویرگری نمونه‌ای درخشان به حساب می‌آید. گیلگمش نیز افسانه‌ای کهن از سرزمین آشور است که هانیبال الخاص، آن را ترجمه کرده و منوچهر صفرزاده، تصویرهایش را فراهم ساخته است. این کتاب در سال ۱۳۵۱ به چاپ رسیده و به زندگی فرمانروایی به نام گیلگمش می‌پردازد که در باورهای دینی مردم آشور، هم چون انکیدو، از توانی فرا انسانی برخوردار است. منوچهر صفرزاده در فراهم سازی تصویرهای این کتاب، با گرایشی کم رنگ به انتزاع و بی‌توجه به سفیدخوانی متن در تصویر اثری زیبا و توانمند پدید می‌آورد که شباهت چندانی به دیگر کتاب‌های موجود در آن زمان ندارد.

در زمینه ادبیات اسلامی، کانون پرورش در نیمه نخست دهه ۵۰، کتاب‌های ارزشمند و زیبایی مانند: عبادتی چون تفکر نیست (۱۳۵۱)، آن‌ها زنده‌اند (زندگی حضرت زینب(س))، (۱۳۵۴) آتش باش تا برافروزی (سخنان خواجه عبدالله انصاری)، فرزند زمان خویشتن باش (برگزیده سخنان حضرت علی (ع))، حقیقت بلندتر از آسمان (برگزیده سخنان امام

تصویرگر: صادق صندوقی

جعفر صادق (ع) مادر پیامبر (نوشته بنت الشاطی، ۱۳۵۳) در این مجموعه جای دارد. نگارگری این کتاب‌ها را نمی‌توان در حوزه تصویرگری قرار داد و تنها نوعی کتاب‌آرایی از طریق تذهیب و تشعیر به شمار می‌رود. البته طراحی این مجموعه با استفاده از ویژگی‌های نگارگری، به پیدایش آثاری کم نظیر، زیبا و یادآور حس‌های روحانی در جهان کودکان انجامیده است. تصویرهای تزئینی این گروه از کتاب‌های علی اکبر صادقی که متن آن‌ها را غلامرضا امامی نوشته یا بازنویسی کرده است، شامل حاشیه نگاری‌هایی است که با استفاده از نقش‌های اسلیمی و خطوط تذهیبی صورت گرفته.

تصویرهای این مجموعه نیز بیشتر با هنر طراحی کتاب سرو کار دارد و کتاب‌های عبادتی چون تفکر نیست و آتش باش تا برافروزی، جایزه‌های ارزنده‌ای را در همین زمینه از نمایشگاه لایپزیک آلمان دریافت کرده است.

کتاب حقیقت بلندتر از آسمان، تنها کتابی از این مجموعه است که در برخی از صفحات آن با تصویرگری روایی و ماجرابی رو به رو می‌شویم، نه نگارگری تزئینی. در دو صفحه از این کتاب سپاه خوبی و سپاه بدی در برابر یکدیگر صف‌آرایی کرده‌اند. سپاه خوبی که از صفت‌هایی چون دادگری، پاکدامنی و دانایی برخوردار است. با چهره‌هایی پوشیده، سوار بر اسب‌هایی زیبا و کتاب در بغل، رو به سربازان دشمن که غرق در سلاح در برابرشان ایستاده‌اند. تصویر شده است. سربازان سپاه بدی نیز شمشیرهایی برهنه در دست دارند با چهره‌هایی آکنده از خشونت کودکانه و نمادگرا، سوار بر اسب‌هایی خشمگین به سپاه خوبی چشم دوخته‌اند. سپاه بدی با صفت‌هایی چون ستمگری ناسپاسی و ناپاکی توصیف شده است. علی اکبر صادقی در فراهم سازی این تصویر، بیشتر درگیر نوعی صف‌آرایی کودک‌پسندانه است تا درگیری خشونت‌آمیز.

در تصویر گری کتاب پیروزی که آخرین کتاب تصویر شده توسط علی اکبر صادقی است و در سال ۱۳۶۴ توسط کانون پرورش به چاپ رسیده همین نگاه گسترش یافته و دو سپاه خوبی و بدی، با پرداختی قوی‌تر و هنرمندانه‌تر، به رویارویی با هم برخاسته‌اند. جالب آنکه تکنیک و نوع ساخت‌وساز تصویری علی اکبر صادقی، در کاربرد نقوش تزیینی در هر یک از کتاب‌های نام برده شده ویژگی‌های مستقل خود را دارا است.

تصویرگری کتاب افسانه باران در ایران نوشته مهدخت کشکولی (چاپ انتشارات سروش یا همان انتشارات رادیو و تلویزیون ملی ایران در سال ۱۳۵۰) را حسین محجوبی انجام داده است. داستان این کتاب، از متن روستایی تشریشت و متن پهلوی بند هشن بزرگ گرفته شده و نبرد میان تشر (فرشته باران) و آپوش (دیوخسکی) را نشان می‌دهد. این نبرد، در واقع نیروی است که میان هرمزد، آفریدگار جهان و اهریمن بد نهاد، بر سر آبادانی یا ویرانی زمین روی می‌دهد. نبردی که سرانجام به شکست آپوش و سرافکندگی اهریمن بد نهاد می‌انجامد.

حسین محجوبی در تدارک تصویرهای این کتاب از پیش زمینه نقاشی‌های شاعرانه خود در ترسیم اسب‌هایی کشیده‌اندام و خوش نقش بهره می‌گیرد و در فضایی آکنده از درختان بلند و رنگ‌های ملایم سبز، آبی، سفید و خاکستری، به تصویر کردن شخصیت‌های افسانه‌ای داستان می‌پردازد.

افسانه آفرینش در ایران، کتاب اسطوره‌ای - دینی دیگری است از مهدخت کشکولی که در سال ۱۳۵۶ توسط انتشارات سروش (رادیو تلویزیون ملی ایران)، چاپ شده و فرشید مثقالی تصویرهای آن را با استفاده از ویژگی‌های چاپ سنگی فراهم آورده و در آن کار کرد فراوان گرافیک و انتزاع را در تصویرگری‌های سنتی ایران به نمایش گذاشته است.

داستان شعیب با تصویرگری سیروس راد، از انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی در سال ۱۳۵۵، کتابی است با تصویرهایی واقع‌گرایانه و زیبا. طراحی توانمند و فیگوراتیو سیروس راد که در کتاب رستم و اسفندیار کانون پرورش نیز

تصویرگر: راشین خبیره

تکرار شده، از آثار کم‌یابی است که با توجه به حالت‌گرایی انسانی و فضا سازی‌های بومی، از طراحی به عنوان مهم‌ترین عنصر روایی - تاریخی در تصویر استفاده کرده و کارکرد رنگ، تنها در حد کامل‌کننده سطوح تصویری است.

در مجموعه کتاب‌های دینی چاپ شده از سوی انتشارات اشرفی، که از سال ۱۳۴۸ آغاز شده و تا نیمه دهه ۵۰ ادامه یافته، با تصویرگری‌های محمد تجویدی و عزیز پایان طبری، در کتاب‌هایی چون توفان نوح، مرغ سلیمان، گلستان آتش، لقمان حکیم، بابا آدم، ننه حوا، ادريس فضا نورد و بهشت زمین بر می‌خوریم که در هیچ کدام آن‌ها از تصویرهای رنگی استفاده نشده و متن آن‌ها نیز توسط مصطفی زمانی نوشته شده است. اگر چه تصویرهای به کار گرفته شده در این مجموعه از ویژگی‌های هنری چندانی برخوردار نیست اتکالی آن‌ها به نمادهای سنتی و درک کودکان، قابل توجه است.

کمیته ملی پیکار جهانی با بی‌سوادی نیز از نهادهایی است که در دهه‌های ۴۰ و ۵۰، به چاپ کتاب‌های دینی، هم چون حضرت یوسف، آدم و حوا، حضرت محمد (ص)، حضرت زینب (س)، حضرت علی (ع) و حضرت فاطمه (س) پرداخته است که در میان آن‌ها تنها کتاب‌هایی چون حضرت محمد (ص) که توسط پرویز کلانتری تصویر گری شده، از ویژگی هنری برخوردار است.

بیشتر کتاب‌های مصور دینی انتشارات رسالت قلم، در دهه ۴۰ و ۵۰، از شناسنامه کاملی برخوردار نیست و نام تصویرگر و تاریخ نشر آن در کتاب‌ها یاد آوری نشده است.

کتاب‌های انتشارات رسالت قلم در این سال‌ها عبارتند از: حضرت یوسف، یحیی، نوح، اصحاب فیل، اصحاب کهف، حضرت یونس، حضرت عیسی، حضرت زکریا، حضرت داوود، حضرت ارمیای نبی (ع). متن کتاب‌ها از میر ابوالفتح دعوتی

است. انتشارات پیام آزادی نیز در این دوره با چاپ کتاب‌هایی چون حضرت نوح، به عرصه کتاب‌های مصور دینی روی آورد. تصویرهای این کتاب‌ها که توسط صادق صندوقی در دهه ۵۰ تصویرگری شده، دارای ویژگی‌های روایی، واقع‌گرایانه، ساده و بدون رنگ است. آناتومی عناصر انسانی در این تصاویر که بیشتر به صورت طراحی و بدون رنگ نقاشی شده، جالب توجه است.

اگر چه صندوقی در پرداخت تصویر برای کتاب‌های دینی، ضعف چندانی در طراحی از خود نشان نداده، به اصول زیبایی‌شناسی در طراحی و عنصر خیال در تصویرها نیز چندان توجهی نکرده است؛ به ویژه آنکه حضور تصویرهای بدون رنگ، صفحه‌آرایی غیرهم‌مندان، ادبیات نارسا و چاپ نازیبا، ویژگی‌های مثبت تصویرها را زیر تأثیر خود قرار داده و از راهیابی آن‌ها به گستره کتاب‌های مناسب و ماندگار ادبیات کودکان جلوگیری کرده است.

با این که در آثار دوران دوم صادق صندوقی در دهه ۶۰ و ۷۰، بسیاری از ضعف‌های اولیه کنار گذاشته شده، اما هم‌چنان شلوغی بیش از حد عناصر تصویری، حذف سفیدخوانی، توجه به جزئیات غیر ضروری و به ویژه ترکیب بندی‌های شلوغ در نمایش حرکت پذیری‌های عناصر تصویری، آثار پر کار و پر تلاش او را فرا گرفته است.

هر چند انتشارات پیام آزادی، تلاش

اصلی خود را با حضور مصطفی وجدانی به عنوان نویسنده، در نیمه دوم دهه ۵۰ و پس از انقلاب آغاز کرده است، درونمایه‌های دینی بیشتر کتاب‌های این ناشر به دهه ۶۰ به بعد مربوط می‌شود. پیام اسلام نیز ناشری است که در دهه ۴۰ و ۵۰ در زمینه چاپ ادبیات دینی برای کودکان و نوجوانان تلاش ورزیده است.

مصطفی زمانی، پرکارترین نویسنده این انتشارات است و کتاب‌های دینی کودک نیل (یا مرد انقلاب) را در سال ۱۳۴۳، سلیمان و بلقیس را در سال ۱۳۴۸ و علی ابن ابیطالب (ع)، پیشوای مسلمین را در سال ۱۳۵۰ نوشته است. از دیگر آثار این ناشر، می‌توان کتاب از حسین (ع) برایم سخن بگو، نوشته مهدی مشایخ، با تصویرگری صادق صندوقی را در سال ۱۳۵۴ نام برد.

هر چند بیشتر کتاب‌های این ناشر، برای نوجوانان و جوانان نگاشته شده و از درونمایه‌های دینی و اخلاقی برخوردار است. کتاب‌های مصور انتشارات پیام اسلام، از کیفیت هنری در خور توجهی در تصویرگری و کتاب‌آرایی برخوردار نیست.

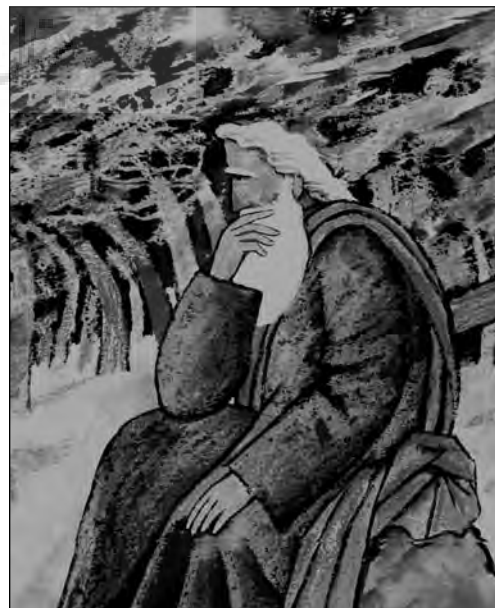
همین صنف، در مجموعه کتاب‌های نشر توس مشهد، با عنوان‌هایی چون غدیر خم، سپاه فیل، قارون، ابوسفیان، معاویه، یزید، عمار و بلال، نوشته جواد نعیمی تکرار شده است. در این مجموعه، تاریخ چاپ کتاب‌ها یادآوری نشده و آوردن نام تصویرگر نیز در بیشتر موارد، فراموش شده است. تصویر کتاب‌ها، با وجود تک رنگ بودن، خوب و پذیرفتنی است؛ اما چاپ آن‌ها و نیز نگارش غیر ادبی، راه ورود این مجموعه را به فهرست کتاب‌های مناسب بسته است.

۲- سال ۱۳۵۷ تا امروز

پس از انقلاب ۱۳۵۷، توجه به ادبیات دینی و تصویرگری آن، به پیروی از سیاست‌های دولتی، از تمرکز ویژه‌ای برخوردار شد.

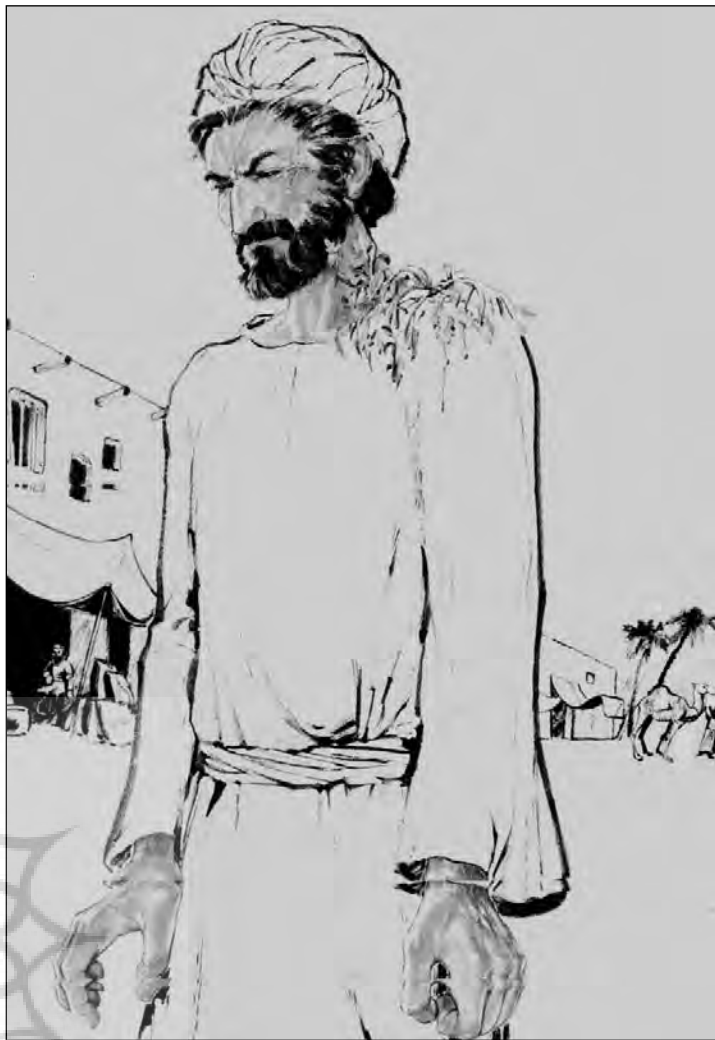

تصویرگر: منوچهر درفشه

در دوران پس از انقلاب، نخستین چالش و دگرگونی جدی در ادبیات کودک، پیدا شدن کتاب‌هایی است که همراه با اهداف مقطعی انقلاب به طرح دیدگاه‌های سیاسی، اجتماعی و دینی درمیان کودکان و نوجوانان می‌پردازد. در فراهم‌سازی این کتاب‌ها، معمولاً بیش از آن که به طراحی کتاب، تصویرگری، کیفیت چاپ و منطق ادبیاتی آن اهمیت داده شود، ارائه سریع پیام و طرح موضوعات اجتماعی و فرهنگی روز، مورد توجه قرار داشت. در نتیجه، بسیاری از کتابها با تصویرهایی شتابزده و غیر هنرمندانه، حرف‌چینی غیر استاندارد و گرافیک ابتدایی همراه است؛ پدیده‌ای که به نظر می‌رسد از ویژگی‌های ناگزیر انقلاب باشد.

جدا از آن که ادبیات دوران انقلاب، در طرح موضوعات تازه‌ای چون اختلاف طبقاتی، آرمان‌گرایی دینی، عدالت اجتماعی، مبارزه برای کسب آزادی و مفاهیمی چون شهادت‌طلبی و انسان‌دوستی، به فرازهای تازه‌ای دست یافت که پیش از آن، در ادبیات کودک، همه گیر نبود، این گونه از ادبیات به ایجاد هیجان در نیروهای تازه‌ای از جامعه، به عنوان کودک و نوجوان پرداخت که قرار بود در آینده‌ای نه چندان دور و در جایگاه بزرگسال، به این هدف‌ها و فادار بمانند. (هر چند این درون‌مایه‌ها، بیشتر در سال‌های نخست انقلاب گسترش یافت و بعدها اندک اندک از دامنه آن کاسته شده، در همین دوران کوتاه، چنان گستره ادبیات کودکان را در نوردید که عناصر

زیبایی‌شناسی طراحی کتاب، تصویرگری، عناصر داستانی و کارکرد زبان در متن، همگی زیر تأثیر ارائه سریع پیام و تهییج مخاطب قرار گرفت.

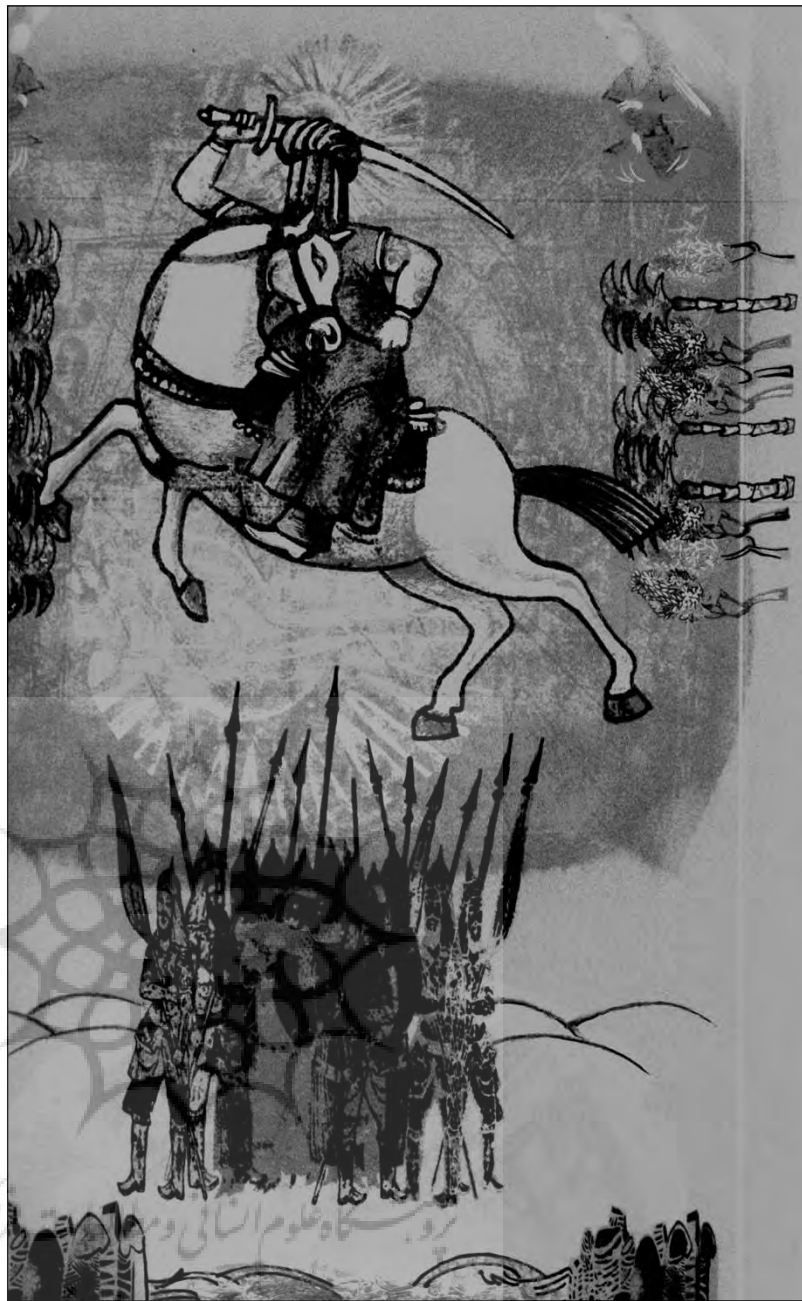
بدون شک، چنین فرایندی به شکل‌های دیگر، در تصویرگری این دوره نیز قابل دریافت است. طراحی و تصویرهای شتابزده، استعاری و گاه بزرگسالانه، هر چند با گوناگونی دیدگاه عمدتاً به دور از جذابیت‌های فرم، رنگ و خیال عرضه می‌شد و این ویژگی، آخرین سال‌های دهه ۵۰ و نخستین سال‌های دهه ۶۰ را در تولید کتاب کودک، فرا گرفت. پس از آن، هر چند رویداد جنگ بازگشت به دوران عادی را به تأخیر انداخت، در همین سال‌ها جرقه‌هایی هر چند ناچیز، شرایط سال‌های نخست انقلاب را دگرگون ساخت. با این که در سال‌های دهه ۶۰ و ۷۰ توجه به ادبیات دینی به همراه ادبیات شعری و داستان‌نویسی برای نوجوانان، از فرازهای تازه‌ای برخوردار شد، پرداختن به متن‌های علمی و اطلاعاتی، در حیطه ترجمه باقی ماند و فرایند گسترش نگاه علمی به ادبیات و تلاش‌های فرهنگی کودکان و نوجوانان، در جای خود ایستاد و تصویرگری کتاب‌های علمی و بینش اجتماعی نیز به فرارخور آن، دچار ایستایی کامل شد.

در این جا، به فعالیت برخی ناشران بر تلاش در زمینه ادبیات دینی و تصویرگری‌های آن در این دوره به طور جداگانه اشاره می‌شود ناشرانی که تصویرگری کتاب‌های دینی در مجموعه آثار آنان از ویژگی‌های برجسته‌ای در عناصر زیبایی‌شناسی، تولید کتاب، و انتقال مفهوم متن به تصویر برخوردار است:

انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان:

نخستین رویکرد تازه کانون پرورش در تولید کتاب در دوران پس از انقلاب، هم چون بسیاری از ناشران دیگر دولتی و نیمه دولتی، توجه به ادبیات دینی است که هماهنگ با نگرش تازه اجتماعی صورت می‌گیرد سپس با توجهی کم رنگ به آرمان‌های اجتماعی، انقلاب و جنگ

تصویرگر: پژمان رحیمی زاده

ادامه می‌یابد.

برخی از مهم‌ترین کتاب‌های چاپ شده توسط کانون پرورش در حوزه ادبیات دینی، سال‌های پس از انقلاب، به شرح زیر است:

- شکوه شهادت، بازنویس: حمید گروگان تصویرگر: حسین صدری، ۱۳۵۹
- وفای به عهد، بازنویس: حمید گروگان، تصویرگر: محمد علی کشاورز، ۱۳۵۹
- بازگشت، نوشته مصطفی رحماندوست تصویرگر: حسین صدری، ۱۳۶۰
- اسم من علی اصغر است، مصطفی رحماندوست، تصویرگر: اسدالله اعلائی، ۱۳۶۰
- آینه و اویس، نوشته: تقی کیارستمی تصویرگر: داریوش دیانتی، سال ۱۳۶۱ (چاپ سوم)
- تشنه دیدار، نوشته: رضا رهگذر، تصویرگر: بهرام خائف، ۱۳۶۱
- جای پای خون، نوشته: مهدی شجاعی تصویرگر: شهره امامی، ۱۳۶۲
- اندوه برادر، نوشته: مهدی شجاعی، تصویرگر: به، ۱۳۶۳
- والعدایات، نوشته: مهدی شجاعی. تصویرگر: بهرام خائف، ۱۳۶۳
- اینک سرزمین حجر، نوشته: محمد صادق موسوی گرما رودی، تصویرگر: ک. طالقانی (پرویز کلاتتری)، ۱۳۶۲
- سلمان، نوشته: ممد صادق موسوی گرما رودی، تصویرگر: بهرام خائف، ۱۳۶۳
- ایمان X ۸۱، نوشته محسن هجری، تصویرگر: بهرام خائف، سال
- اصحاب فیل، نوشته محمد صادق موسوی گرما رودی، تصویرگر: بهرام خائف، ۱۳۶۳
- خفتگان بیدار، نوشته: محمد صادق موسوی گرما رودی. تصویرگر: بهرام خائف، ۱۳۶۳
- پیروزی، طرح قصه از: مهدی معینی، تصویرگر: علی اکبر صادقی، ۱۳۶۴

- صالح، نوشته: محبوبه سحر، تصویرگر: پرویز حیدر زاده، ۱۳۶۶
- افطار، نوشته: قاسم علی فر است، تصویرگر: پرویز حیدر زاده، ۱۳۶۸
- به ملخ نگاه کن (با استفاده از نهج البلاغه) مهدی معینی، تصویرگر: پری سیما طاهباز - رویا مشعوف، ۱۳۶۵
- یونس، نوشته محمد صادق موسوی گرما رودی و مینوکریم زاده، تصویرگر: نیره تقوی ۱۳۶۷
- حماسه ایمان، نوشته صناوی، ترجمه جواد نعیمی، تصویرگر: پرویز حیدر زاده، ۱۳۶۵
- ماجرای سپاه پیل (از مجموعه سرزمین نور) باز آفریده: محمد رضا رهگذر، تصویرگر: هاشم تقوی، باز آفریده: محمد رضا رهگذر، ۱۳۷۵
- جامانده از کاروان، محمود جوانبخت، تصویرگر: سعید رزاقی، ۱۳۷۶
- آتش به لطافت بنفشه‌ها، نوشته: محسن هجری، تصویرگر: پرویز محلاتی، ۱۳۷۷
- یک باغ لیخند، نوشته: محمود پوروهاب، تصویرگر: محمد حسین صلواتیان. ۱۳۷۷
- از اَحد تا اَحد، نوشته: محمود پوروهاب تصویرگر: پرویز محلاتی، ۱۳۷۷
- بعد از نوزده، نوشته: مهدی شجاعی، تصویرگر: پرویز حاصلی، ۱۳۷۸
- آخرین پرنده - آخرین سنگ، نوشته: مهدی شجاعی، تصویرگر: علی اصغر زاده، ۱۳۷۸
- آخرین موج، نوشته: محسن هجری، تصویرگر: علی خدایی، ۱۳۷۷
- آسمان خون گریه کن، نوشته: جعفر ابراهیمی تصویرگر: پرویز اقبالی، سال

تصویرگر: علی بوذری

- دریاست که می ماند، نوشته: سعید روح افزا
- تصویرگر: حسن رزمخواه، ۱۳۸۰
- بهار خانه ما، نوشته: سعید روح افزا،
- تصویرگر: حسن رزمخواه، ۱۳۸۰
- در جست و جوی او، نوشته: سعید روح افزا
- تصویرگر: علی رضا گلدوزیان، ۱۳۸۱
- بازگشت به زندگی، نوشته: محمدرضا
- اصلانی، تصویرگر: علی خدایی، ۱۳۸۱
- دختر آسمانی، نوشته: سید مهدی شجاعی،
- تصویرگر: خشایار قاضی زاده، ۱۳۸۱
- پیوند دو دیا، نوشته: محمد علی دهقانی،
- تصویرگر: راشین خیریه، ۱۳۸۱
- خواب خوب، سروده جواد محقق، تصویرگر:
- شمینه سروقد، ۱۳۸۱
- تولد یک پروانه، نوشته: داوود امیریان،
- تصویرگر: عطیه مرکزی، ۱۳۸۱
- توبوی سبب می دهی، سروده: جعفر
- ابراهیمی، طراح گرافیک: شیده زوبین، ۱۳۸۲
- خدایا تو خوبی، مجموعه شعر، تصویرگر:
- محمد مهدی طباطبایی، ۱۳۸۲

در بین کتاب‌های دینی چاپ شده توسط کانون پرورش، با تصویرهایی اندک رو به رو می‌شویم که برگرفته از ویژگی‌های نگارگری می‌باشد. از این میان، می‌توان کتاب‌های پیروزی با تصویرگری علی اکبر صادقی، یک باغ لبخند و بعد از نوزده با تصویرگری محمد حسین صلواتیان، آسمان خون گریه کن با تصویرگری پرویز اقبالی و کتاب دختر آسمانی با تصویرگری خشایار قاضی‌زاده را نام برد. تصویرهای کتاب دختر آسمانی، آمیزه‌ای از ویژگی‌های تذهیب، تشعیر و نگارگری در پرداختی به تصویرهای متن و حاشیه است. زمینه سازی تصویر این کتاب، گاه ویژگی‌های زمینه سازی کتاب معراج نامه میرحیدر را به خاطر می‌آورد که سلطان محمد نقاش، آن را در سده دهم تصویرگری کرده است. پرواز فرشتگان در آسمان لاجوردی و

شیوه ترکیب‌بندی در یکی از تصویرهای این کتاب این تداعی کم رنگ را پدید می‌آورد. پرداختن به زمینه‌های طبیعت و درختان سرو نیز یاد آور آثاری دیگر از نگارگری‌های کهن به شیوه‌ای کودکانه و امروزی است. در برخی از کتاب‌های تصویری کانون پرورش، کم و بیش با پدیده انتزاع تصویری رو به رو می‌شویم که این نمونه‌ها نیز اندک است.

کتاب‌های خدایا تو خوبی با تصویرگری محمدمهدی طباطبایی، پیوند و دریا با تصویرگری راشین خیریه، خواب خوب با تصویرگری شمینه سروقد و تولد یک پروانه با تصویرگری عطیه مرکزی، از برجسته‌ترین این نمونه‌ها به شمار می‌رود. کاربرد رنگ‌های شفاف و ترکیب بندی کودکانه و استفاده از تصویرها و کتیبه‌های هنرمندانه، از ویژگی‌های تصویری محمد مهدی طباطبایی در کتاب خدایا تو خوبی است. راشین خیریه نیز با استفاده از رنگ‌های خنثی تصویرک‌های خوش نقش و شخصیت آفرینی‌های شاعرانه، به تصویرهایی نیمه تزیینی دست یافته که از سادگی و مهارت چشمگیری برخوردار است. تصویرگری شمینه سروقد برای کتاب خواب خوب نیز سرشار از تخیل سیال، نقش مایه‌های نوآورانه و ذهنیت نوجوانانه است. کارکرد خط و رنگ در این کتاب، آزاد و متکی جریان بر خیال صورت گرفته است.

تصویرگری کتاب تولد یک پروانه توسط عطیه مرکزی، از درخشان‌ترین آثار اخیر کانون پرورش در زمینه ادبیات تصویری کودکان به شمار می‌رود. تصویرهای این کتاب که در نمایشگاه تصویرگری براتیسلاوا (BIB) در سال ۱۳۸۲، با موفقیت‌هایی رو به رو شد، از سادگی، مهارت و ترکیب‌بندی استادانه‌ای برخوردار است و کارکرد نقش مایه‌های روستایی و ایلیاتی، به همراه پرداخت ساده و متحرک عناصر تصویری و هم‌چنین به کارگیری نشانه‌شناسی‌های تصویری مذهبی،

تصویرگر: راهله برخورداری

در عین کودکانگی و ساده بودن، پر کشش و خوشایند به نظر می‌رسد. اما بیشترین کتاب‌های کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان با ویژگی واقع‌گرایی تاریخی تصویرگری شده که بیشترین نشانه‌های آن را می‌توان در آثار بهرام خائف و کتاب‌هایی چون والعدیات، تشنه دیدار و خفتگان بیدار دید، تصویرهایی که از نگاه، بافت، طراحی و ترکیب‌بندی چشمگیری برخوردار است. پرویز حیدر زاده، واقع‌گراترین تصویرگر کتاب‌های دینی کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان است که با استفاده از مداد سیاه تصویرهایی کاملاً واقعی، ساده، کم‌ساخت و ساز و قدرتمند در طراحی، پدید آورده است. تصویرگری کتاب‌هایی چون صالح، حماسه ایمان و افطار، حاصل تلاش‌های این هنرمند برجسته است. تصویرگری کتاب یونس، توسط نیره تقوی، ویژگی‌های در خور توجهی دارد و تا اندازه‌ای نزدیک به تصویرهای کتاب گم‌شده لب دریاست که محمد زمان زمانی، آن را در دهه ۵۰ برای کانون پرورش تصویر کرده است. نیره تقوی با پرداختی ساده و کودکانه، در این کتاب تصویرهایی پر از سفیدخوانی و نشانه‌های تصویری پدید آورده است. تصویرگری علی‌خدایی نیز برای کتاب‌های آخرین موج و بازگشت به زندگی با استفاده از طرح‌های کودکانه و تصویرهای خوش آب و رنگ و دوست‌داشتنی صورت گرفته است.

در تصویرگری کتاب آخرین پرنده - آخرین سنگ علی اصغر زاده با به کارگیری سطوح نیم برجسته سفالی در فضایی تاریخی و آرکائیک و نیز کاربرد رنگ‌هایی کهن گرا. به شیوه‌ای خلاقانه و در خورد توجه رفتار کرده است. تصویرگری پرویز کلاتتری برای کتاب اینک سرزمین حجر، آمیزه‌ای از واقع‌گرایی کودکانه و هنر نگارگری در شخصیت‌پردازی است: تصویرهایی که از ترکیب بندی‌های ساده‌ای از طرح نشانه‌های ایرانی و فرهنگ اسلامی برخوردار است.

در تصویرگری دو کتاب بهار خانه ما و دریاست که می‌ماند، با آثار هنرمندانه‌ای از حسن رزمخواه روبه‌رو می‌شویم که از حضور تصویرگری تازه و واقع‌گرا نوید می‌دهد. او با توجه به ویژگی‌های تصویرگری کتاب‌های دینی - تاریخی علاقه‌مندی به شخصیت‌سازی و فضا‌سازی‌های واقعی تصویرهایی آفریده که خوشایند مخاطبان نوجوان است. استفاده از ویژگی‌های آبرنگ در سایه‌پردازی و زمینه‌سازی، رویکرد دشواری است که کم‌تر تصویرگری به آن‌ها می‌پردازد. پرداختن به ویژگی‌های طراحی فیگوراتیو در آثار این هنرمند، با دشواری‌های اندکی رو به روست و کوشش صادق صندوقی و بهرام خائف را به خاطر می‌آورد.

انتشارات پیدایش:

انتشارات پیدایش، با چاپ کتاب‌های مصور دینی برای نوجوانان، به تلاش‌هایی دست زده که در میان ناشران دیگر کم‌تر به چشم می‌خورد. کتاب خدای جبرجیرک‌ها، با تصویرگری کمال طباطبایی برای کودکان (۱۳۷۷)، خورشیدی بر خاک با تصویرگری محمد علی بنی‌اسدی (۱۳۷۷)، سوار سوم (۱۳۷۹) و چهل پنجره با تصویرگری محمد رضا لواسانی، نامه‌ای از آسمان با تصویرگری علی‌خدایی (۱۳۷۸) داستان ناتمام با تصویرگری مهنوش مشیری (۱۳۸۱) و قارون و گنج‌هایش با تصویرگری مجتبی طباطبایی (۱۳۷۸)، در این مجموعه جای دارد. تصویرگری برای نوجوانان، از گونه‌های کم‌تری نسبت به کتاب‌های تصویری کودکان برخوردار است. در این میان

تصویرگر: امیر شعبانی پور

تصویرهای کتیبه‌ای، نیمه تزئینی و بدون رنگ، با استفاده از تصویرک‌های نمادین و متأثر از درون‌مایه‌های خطی و تصویری فرهنگ اسلامی، لا به لای تصویرهای این مجموعه به چشم می‌خورد.

تصویرگری کتاب خورشیدی بر خاک از محمد علی بنی اسدی. با استفاده از طرح‌های شمایل‌خوانی و بدون پرداختن به تداوم روایت موجود در متن، امکان مکاشفه در حس و حال عرفانی را برای نوجوانان فراهم می‌آورد. ویژگی بهره جویی کم‌تر از قلم طراحی و افزایش سطوح سیاه شده با کلاژ رایانه‌ای، از تصاویر اسطوره‌ها و معماری کهن صورت گرفته است. در این کتاب، بنی اسدی با توجه به بافت متن دینی، به طرح نمادهای تزئینی پرداخته و با رویکرد به شیوه‌های طراحی، چاپ دستی و کلاژ، نمادهای دیداری را در کنار یکدیگر قرار داده است. در این کتاب، سر فصل‌ها و بخش‌های گوناگون، با کتیبه‌های کوچک از یکدیگر جدا شده و حس تصویرگری کتاب‌های دینی را با افزایش سطوح سیاه و به کارگیری موتیف‌ها و نقش مایه‌های کهن، امکان پذیر کرده است.

تصویرگری کتاب خدای جیر جیرک‌ها توسط کمال طباطبایی، با روش ویژه‌ای از کاربرد خط - هاشورهای ظریف رنگ بر زمینه‌های بزرگ رنگ‌آمیزی شده همراه است. تصویرها با استفاده از رنگ‌های شفاف آبرنگ و آب مرکب در پس زمینه، فراهم شده و کودکانگی آن در رنگ‌ها و طرح‌های اولیه حفظ شده است. محمد رضا لواسانی در تصویرگری کتاب چهل پنجره، افزون بر حضور کلیشه‌های پراکنده، از تصویرهای نیمه روایی نیز به عنوان نمادهای اصلی تصویری استفاده کرده که به ویژگی تصویری چاپ‌های سنگی نزدیک است.

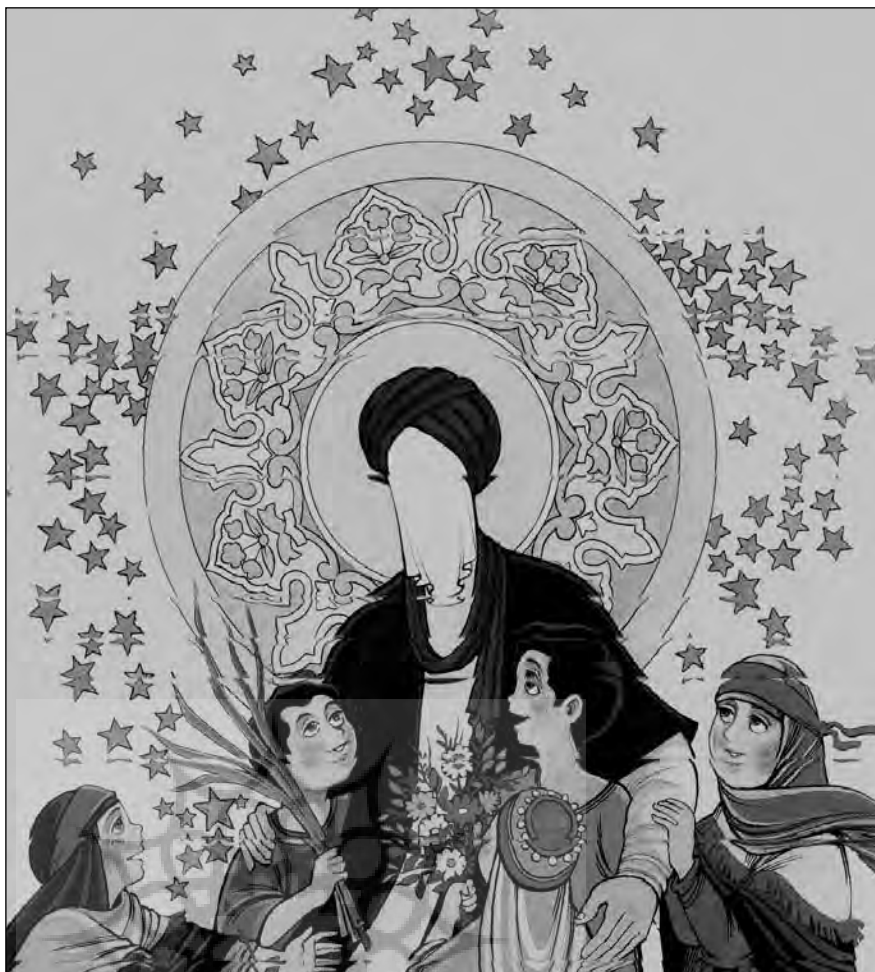
البته گرایش به نقش‌مایه‌ها و کلیشه‌های مذهبی، نوعی ارتباط ظاهری با درون‌مایه کتاب‌ها پدید آورده و روایت تاریخی چندان مورد توجه تصویرگر قرار نگرفته و به جای آن، به طرح تصویرهایی گذرا با ویژگی‌های کتاب آرابی روی آورده است. همین ویژگی در تصویرگری کتاب سوار سوم نیز به چشم می‌خورد؛ تصویرهایی با نماد خیمه‌ها، شترها، اسب‌ها و شمشیرها در زمینه‌هایی سیاه که خیال‌گرایی در تصویرها را به حداقل می‌رساند.

علی خدایی در تصویرهای بدون رنگ کتاب، نامه‌ای از آسمان، از ویژگی واقع‌گرایی در سطوح نسبتاً شکسته فرم‌ها

استفاده کرده و با به کار بردن روش چاپ دستی یا بافت برجسته، فضای اطراف خطوط محیطی را گسترش داده است. حذف جزئیات و رسیدن به خطوط محیطی، از ویژگی‌های دیگر تصویرهای این کتاب است. مهنوش مشیری نیز در تصویرگری کتاب داستان ناتمام، بدون رویکرد به روایت‌های متن، تصویرهایی رایانه‌ای با حال و هوای روایت‌های مذهبی فراهم ساخته که پیش از بیان ماجراهای متن، به آرایه‌های ساده و حسی تبدیل شده و در محدوده تصویرگری کتاب‌های دینی، پذیرفتنی است. حاشیه نویسی در تصویرهای این کتاب، بر گرفته از آرایه‌هایی است که حس‌های درونی خواننده را تقویت می‌کند و توجه به کلاژها و تکه چسبانی‌های رایانه‌ای نیز در چنین رویکردی، به تصویرگر امکان می‌دهد که به طرح لایه‌های چندگانه تصویر بپردازد.

نشر شباویز:

شباویز، ناشری است که پرداختن به کتاب‌های دینی را با نگاهی متفاوت از ناشران دیگر دنبال کرده است. توجه به متن‌های اوستایی پیش از اسلام، توجه به قصه‌های قرآنی مطرح کردن داستان‌هایی با درونمایه‌های دینی مسیحی، نشانگر نگاه

تصویرگر: پرویز اقبالی

خاص این ناشر به ادبیات دینی است.

کتاب افسانه‌ها نوشته مه دخت کشکولی، با تصویرگری محمد پولادی در سال ۱۳۶۹ افسانه و اسطوره‌های پیش از اسلام را با قصه‌هایی چون، افسانه آفرینش، افسانه باران، افسانه تشتر (فرشته باران)، افسانه گرشاسب، افسانه تهمورث، و افسانه خرد در بر می‌گیرد.

تصویرهای این کتاب، جریان سیال ذهن تصویرگر را در تصویرهایی خطی و شبکه بندی شده، به نمایش گذاشته است؛ شبکه‌هایی که به سطوح سفید و سیاه تبدیل شده و از لا به لای آن نقش اسب‌ها، پرنده‌ها و شخصیت‌های اسطوره‌ای بیرون زده است.

کتاب افسانه کشتیران‌اناهید، نوشته مه دخت کشکولی با تصویرگری آلن بایاش (۱۳۷۱) نیز به افسانه‌ای از آناهید، فرشته آب‌ها و نگهبان کشتیران‌ها، پرداخته و تصویرهای آلن بایاش بسیار نزدیک به روایت‌های تصویری کودکانه و اسطوره‌ای شکل گرفته است.

کوه‌های بلند و نوک تیز، شاخ و برگ سایه وار درختان و ماه و ستارگانی درخشان در آسمان پر از خیال تصویرهای آبرنگی آلن بایاش، همیشه سرشار از ویژگی‌های آسمان شرقی و حس‌های شاعرانه است: تصویرهایی سرشار از رنگ‌های آبی و نقش‌های شکسته و تزیینی ایلیاتی.

کتاب‌های افسانه خرد، (۱۳۸۲) نوشته مه دخت کشکولی با تصویرهای الهام اسدی، درفش کاویانی (۱۳۸۲)، نوشته محمدرضا یوسفی با تصویرهای ندا عظیمی، حماسه سیاوش (۱۳۸۱)، نوشته محمد رضا یوسفی با تصویرگری ژیلادهادی و کتاب بزبزی و درخت آسوری - (۱۳۸۲)، نوشته محمد رضا یوسفی و تصویرگری طرلان رفیعی به مجموعه ادبیات دینی برگرفته از متن‌های اوستا و ادبیات دینی پیش از اسلام باز می‌گردد.

تصویرگری کتاب درفش کاویانی، از ویژگی همیشگی آثار ندا عظیمی، با استفاده از تکه چسبانی (کلاژ پارچه) به شیوه‌ای خلاق و هنرمندانه برخوردار است.

ترکیب بندی زیبا در چسباندن قطعات پارچه، نخ و فلز و ایجاد پس زمینه‌های رنگی و بهره جویی از نشانه‌های اسطوره‌ای در تصویرگری‌های این کتاب، خلاقانه و درخور توجه است. کتابی که تصویرگری‌های آن یکی از جایزه‌های قلم زرین بلگراد را در سال ۱۳۸۲ از آن خود کرده است.

حماسه سیاوش، با تصویرهای ژیلادهادی نیز از فرآیندی کهن‌گرا و خوشایند برخوردار است که با استفاده از مداد

رنگی پدید آمده و ویژگی نقش برجسته را در خود حفظ کرده است.

کتاب سبز و سیاه (۱۳۸۰)، نوشته محمد رضا یوسفی و با تصویرگری آلن بایاش، حال و هوای ادبیات مسیحی مربوط به دوران روم باستان را تداعی می‌کند. شخصیت‌های عیسی و مریم، هر چند برگرفته از خیال‌گرایی شخصی نویسنده است. روایت داستان و تصویرهای آن، خواننده را به فضایی در تاریخ دینی هدایت می‌کند.

کتاب‌های ابراهیم ادهم (۱۳۸۲)، نوشته مهدخت کشکولی با تصویرگری ستاره معتضدی الیاس (۱۳۸۲)، نوشته مصطفی رحماندوست و با تصویرگری حافظ میرآفتابی یوسف و زلیخا (۱۳۸۲)، نوشته فریده خلعت بری با تصویرگری میترا عبداللهی و غیر از خدا هیچ کس تنها نبود (۱۳۸۲). نوشته مرجان کشاورزی آزاد با تصویرگری فرشید شفیعی از آثاری ماندگار در زمینه تصویرگری ادبیات دینی به شمار می‌روند. تصویرگری کتاب الیاس که با استفاده از کلاژهای تصویر و توشه‌گیری از تصویرهای نگارگری کهن و نشانه‌های تاریخی و جهان مهاجر شکل گرفته، از رویکردی خلاق، پر تفکر و خوشایند برخوردار است.

تصویرهای این کتاب، جایزه پلاک طلایی جشنواره براتیسلاوا BIB را در سال ۱۳۸۲، برای حافظ میر آفتابی به همراه آورد؛ تصویرهایی که در روش ترکیب و کلاژ عناصر تصویری، از نوآوری‌های در خور توجهی برخوردار است. کتاب غیر از خدا هیچ کس تنها نبود (۱۳۸۲) از ماندگارترین کتاب‌های ادبیات دینی چه در زمینه متن و چه به لحاظ تصویر به شمار می‌رود.

متن زیبا و شاعرانه این کتاب، نوشته مرجان کشاورزی آزاد است و تصویرهای آن را فرشید شفیعی، با توجه به فصل بندی‌ها و سر سوره‌های آیات قرآنی، به روشی خلاق و برگرفته از نشانه‌های انتزاع، نقش‌های تزیینی و حس‌های شاعرانه پدید آورده است. صفحه آرایی این کتاب با در آمیختن متن و تصویر و با توجه به درونمایه دینی آن، از درخشان‌ترین نمونه‌های کتاب آرایی در ادبیات امروز به شمار می‌رود.

تصویرگری کتاب یوسف و زلیخا (۱۳۸۲) نوشته فریده خلعت‌بری با تصویرگری میترا عبداللهی گر چه از تصویرهایی سیاه و سفید برخوردار است، با بهره جویی از روش‌های چاپ دستی پدید آمده و تلاش‌های مرتضی ممیز در تصویرگری کتاب قصه‌هایی از قرآن (جلد پنجم کتاب قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب - ۱۳۴۵) را به یاد می‌آورد. تصویرهای این کتاب نیز از تلاش خلاق و توانمند تصویرگر آن بهره جسته و زمینه‌هایی اسطوره‌ای و تاریخی پدید آورده که در نوع ترکیب‌بندی و چینش عناصر تصویری، از ویژگی‌های در خور توجهی بهره‌مند است.

ناشران دیگر:

دفتر نشر فرهنگ اسلامی پس از انقلاب بخش گسترده‌ای از تلاش خود را متوجه چاپ کتاب‌های علمی و بینش اجتماعی کرده و کم‌تر به ادبیات دینی پرداخته است. با وجود این، چاپ کتاب‌هایی چون قصه‌های حیوانات در قرآن (۱۳۷۳)، در ادامه تلاش‌های پیشین این ناشر قرار دارد. این کتاب را که نوشته عبدالودود و دامین است و توسط محمد رضا سرشار ترجمه و بازنویسی شده. علی شمسی‌الدین ترجمه کرده است. قصه‌های هد هد و ملکه بلقیس، سگ - یار انسان، کلاغ وهابیل، مورچه و حضرت سلیمان، گاو بنی اسرائیل، قوچ آسمانی، شتر خدا، فیل و ابرهه و وال و حضرت یونس از داستان‌های این کتابند. تصویرها به شیوه رنگ افشانی و یا بهره جویی از طنز شکل گرفته؛ هر چند طراحی‌ها ضعیف و کم توان است.

کتاب داستان‌های آموزنده قرآن برای نوجوانان، با داستان پیامبرانی چون حضرت ابراهیم (ع)، با ویژگی تصویرگری کمیک استریپ (تصویرهای پیاپی) همراه است و در سال ۱۳۷۱ به چاپ رسیده.

انتشارات پیام آزادی نیز مجموعه کتاب‌های راهی به سوی شناخت پروردگار را با زیر مجموعه خرس، سگ آبی، فیل، گرگ و غیره، برای شناخت حیوانات به چاپ رسانده که در آن از مجموعه عکس‌های غیر ایرانی استفاده شده، نه تصویرگری کتاب مرد ناشناس (۱۳۶۲)، از مجموعه داستان راستان، با بازنویسی م. وجدانی با تصویرگری سید محمد فدوی، بیدار نمایی که در خواب ناماند (۱۳۶۱)، با بازنویسی مصطفی وجدانی درباره امام جعفر صادق (ع) با تصویرگری صادق صندوقی، از تو حرکت - از خدا برکت (سال؟) با بازنویسی مصطفی (و) و تصویرگری عادل (؟) کتاب‌هایی از مجموعه بخوان و رنگ کن، در زمینه قصه‌های پیامبران (نوح، حضرت موسی و...) از دیگر کتاب‌های دینی این ناشر به شمار می‌رود که از کتاب‌شناسی، تصویرگری و کتاب آرایی مناسبی برخوردار نیست.

نشر افق، انتشارات قدیانی (بنفشه)، به نشر (انتشارات آستان قدس رضوی)، انتشارات محراب قلم، منادی تربیت، حوزه هنر و اندیشه اسلامی، انتشارات مدرسه و سروش، از جمله ناشران دیگری هستند که در زمینه چاپ کتاب‌های مصور دینی برای کودکان و نوجوانان تلاش ورزیده‌اند.

پی نوشت:

- ۱- منظور از تصویرهای سایه‌ای (silhouette) روش قطعی یا کاغذ و برش (paper cutting) است.
- ۲- کشکولی، مهدخت: افسانه‌ها، تصویرگر: محمد پولادی، تهران: انتشارات شبانویز، ۱۳۶۹
- ۳- بهار، مهرداد: جمشید شاه، تصویرگر: فرشید مثقالی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان ۱۳۴۶
- ۴- بهار، مهرداد، یستور، تصویرگر: نیکزاد نجومی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۴۷
- ۵- ابراهیمی، نادر: پهلوان پهلوانان، تصویرگر: علی اکبر صادقی، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۴۹